

Københavns Universitets arkiv som kilde til kultur- og lokalhistorie

Af Susanne Krogh Bender

1. Afgrænsning af emnet

Det kan næppe undre nogen, at Københavns Universitets arkiv er den vigtigste kilde til studiet af universitetets styre, af universitetsundervisningen, -eksaminerne og -forskningen; men at arkivet også er en vigtig kilde til belysning af mange andre kulturhistoriske fænomener, som ikke specifikt har noget med den højere undervisning at gøre, er mindre kendt. Det er om »alt det andet«, som man ikke umiddelbart i første række ville gå til Københavns Universitets arkiv for at finde oplysninger om, at denne artikel handler. Der vil ikke blive foretaget en minutløs gennemgang af hele arkivet, men blive peget på de vigtigste kildegrupper til studiet af et bestemt emne samt givet en kort vejledning i, hvordan man finder rundt i det omfattende universitetsarkiv¹.

2. Universitetsarkivets historie og opbygning

I begyndelsen af 1978 vil der som nr. XXI i rækken af Rigsarkivets Vejledende Arkivregistratorer foreligge en registrator over Københavns Universitets arkiv til ca. 1910. Det er først og fremmest det materiale, som befinder sig i Rigsarkivet og er medtaget i denne nye registrator, som jeg her vil behandle, idet dog også dele af universitetsarkivet, som enten ikke findes i Rigsarkivet, eller som ikke er med i den pågældende registrator, vil blive berørt.

Københavns Universitets arkiv har ført en omtumlet tilværelse; dets skæbne vil her blive fortalt i korte træk, idet der generelt må henvises indledningen til Vejledende Arkivregistrator XXI. Hvordan arkivforholdene var fra institutionens oprettelse i 1479 og de næste halvandet hundrede år, ved vi ikke ret meget om; men arkivets omfang og indhold i året 1633 kendes derimod ganske nøje, idet man dette år fik tilvejebragt en gennemgribende ordning og en specificeret registrator over hele arkivet (se nedenfor s. 515). Allerede få år efter kom der dog uorden i sagerne, og resten af det 17. årh., hele det 18. og begyndelsen af det 19. årh. er præget af en række forgæves forsøg på at få overblik over og ajourført arkivordningen. Københavns brand 1728 og bombardementet 1807 gjorde ikke arkivforholdene bedre. Først i 1842 lykkedes det at få skik på i hvert fald en del af arkivet og få udfærdiget en fortegnelse². P.gr.a. arkivets vækst og som resultat af bestræbelserne for at få samlet flere af de spredte arkivalier på ét sted blev 1842-fortegnelsen snart utidssvarende, og først ved udarbejdelsen af en ny registrator i 1923, ved daværende universitetsarkivar Victor Petersen, havde man igen en samlet fortegnelse over arkivet³. Det gjaldt dog kun den del af universitetsarkivet, som var samlet under universitetsarkivaren; således befandt langt de fleste sager vedr. universitetets økonomi sig i den økonomiske forvaltning (kvæsturen), og disse

1. Denne artikel er udsprunget af min deltagelse i arbejdet med nyregistreringen af Københavns Universitets arkiv til ca. 1910. Jeg skylder mine kolleger ved projektet tak for oplysninger om forskellige dele af arkivet. En særlig tak rettes til Jørgen Broberg Nielsen og Ejvind Slottved for værdifulde oplysninger vedr. henholdsvis Frue kirke og universitetets økonomiske forvaltning, samt til Mogens Thøgersen for at have gennemlæst manuskriptet og givet værdifulde forslag til forbedringer.

2. Udarbejdet af M. N. C. Kall Rasmussen og trykt i Selmer: *Kjøbenhavns Universitets Aarbog 1842*, s. 20–26.

3. *Føreløbig Oversigt over Universitetets Arkiv*. Udarbejdet af Victor Petersen 1923. – Victor Petersen har i artiklen »Universitetets Arkiv gennem Tiderne« (»Ex Bibliotheca Hafniensis« 1920) givet en fremstilling af arkivets historie, heri får man bl.a. også oplysninger om universitetsarkivarstillingen.

Susanne Krogh Bender, f. 1944, mag.art. i historie (Kbh.) 1971, leder af lokalhistorisk arkiv, Gentofte.

sager havde universitetsarkivaren ikke noget at gøre med.

Efter Victor Petersens død i 1936 blev arkivet overført til Rigsarkivet, og nogenlunde samtidig afleveredes kvæsturens sager til Rigsarkivet. Efterfølgende afleveringer af nyere sager og af manglende grupper blandt de ældre medførte, at størsteparten af arkivet frem til ca. 1910, kvæsturens arkiv helt frem til ca. 1936, blev samlet under ét tag – Rigsarkivets. En samlet fortegnelse over og vejledning i brugen af dette omfattende arkiv – over 500 hyldemeter – blev det dog ikke muligt at få udarbejdet.

I 1972 gik man for alvor i gang med at forberede et jubilæumsværk i anledning af Københavns Universitets 500 års jubilæum 1979; der blev brugt for en oversigt over kilde-materiale til universitetets historie, og dette behov medførte atter en nyordning og -registrering af den del af arkivet, som befandt sig i Rigsarkivet, det arbejde, der har resulteret i udarbejdelsen af den nye Vejledende Arkivregistratur. Under dette arbejde blev de tidligere ordninger, bestående af mere eller mindre tilfældige saglige grupperinger, forladt til fordel for en ordning, der så vidt muligt følger proveniensprincippet, d.v.s. at arkivet i dets nye ordning principielt følger den administrative struktur på Københavns Universitet. Denne struktur – og dermed opbygningen af det nyregistrerede universitetsarkiv – kan kort beskrives på følgende måde, idet jeg henviser til indholdsoversigten s. 528–29:

Konsistorium har altid udgjort det øverste styrende organ, og arkivalier opstået i forbindelse med Konsistoriums forskellige funktioner samt andre centrale organers funktioner (såsom universitetsarkivarens) er samlet som arkivets første afsnit: *Den centrale forvaltning*. I andet afsnit: *Universitetets stipendie- og kollegievæsen*, findes sagerne fra de stiftelser og legater, der skulle tjene til at sikre de studerendes økonomi. Disse stiftelser stod normalt under Konsistoriums overbestyrelse, den største af dem –

Kommunitetet – dog ikke i alle perioder. P.gr.a. stipendie- og kollegievæsenets omlægning i 1920 er denne del af arkivet ført frem til dette år. Det tredje afsnit: *Fakulteterne*, består af de fem fakulteters arkiver samt som tillæg til det lægevidenskabelige fakultets arkiv Kirurgisk Akademis arkiv⁴. Afsnit fire: *Institutioner med særlig tilknytning til Københavns Universitet*, indeholder arkiver efter institutioner, der ikke kan kaldes egentlige universitetsorganer, men som på den anden side har haft en snæver tilknytning (økonomisk, administrativ) til Københavns Universitet, eller hvis arkiver fra gammel tid har været opbevaret som en del af universitetsarkivet. Disse institutioner er f.eks. Vor Frue kirke i København og Det juridisk-praktiske Selskab. Det femte og sidste afsnit: *Diverse*, der omfangsmæssigt er meget lille, udgøres af forskellige sager, der længe har befundet sig i universitetsarkivet, men som ikke kan anbringes i nogen af de ovennævnte afsnit.

Den økonomiske forvaltning frembyder et særligt problem. I 1837 blev universitetets selvstændige økonomiske forvaltning frataget Konsistorium og lagt under et særligt organ, universitetskvæsturen, der i 1844 også overtog forvaltningen af Kommunitetets økonomi, som indtil da lå under en særlig direktion = det teologiske fakultet. I forbindelse med nyregistreringen af universitetsarkivet er de mange sager fra før 1837/1844, som var kommet til Rigsarkivet fra kvæsturen, og som universitetsarkivarerne ikke havde haft i deres varetægt, blevet ordnet og registreret sammen med den øvrige del af arkivet. Derimod omfatter nyregistreringen *ikke* kvæsturens arkiv efter 1837/1844; dette materiale må stadig benyttes ved hjælp af de ikke altid lige udførlige afleveringsdesignationer og ved hjælp af den nu åjourførte generalregistratur for Rigsarkivets 2. afdeling.

Til hele dette arkivkompleks findes udover den nye Vejledende Arkivregistratur flere hjælpemidler, hvoraf den omtalte oversigt over kildemateriale til Københavns Universi-

4. Kirurgisk Akademi blev oprettet 1785 og fra 1. jan. 1842 slået sammen med det lægevidenskabelige fakultet ved universitetet. Akademiets arkiv blev i 1915 inventureret af K. Carøe, hvis registratur findes i 34.01.01 og er aftrykt i Victor Petersens registratur fra 1923. Det er nu omregistreret.

tets historie, som er udarbejdet i forbindelse med forberedelserne til universitetsjubilæet, først og fremmest må nævnes⁵.

Inden jeg går over til den egentlige redegørelse for universitetsarkivets indhold af kilder til kultur- og lokalhistorie, skal nummersystemet i den nye registratur nærmere forklares, idet der i det følgende vil blive refereret til disse numre. Hver enhed i arkivet har sit eget nummer, som består af 6 cifre, delt i 3 grupper hver på 2 cifre. Det første ciffer i første gruppe angiver et af de fem nævnte hovedafsnit, og de to første cifre tilsammen angiver et universitetsorgan inden for det pågældende hovedafsnit. I nummeret 12.03.01 angiver det første ettal således første hovedafsnit (Den centrale forvaltning), 12 står for Konsistorium. Det tredje og fjerde ciffer angiver en gruppe af arkivalier fra det pågældende universitetsorgan, i det anførte eksempel står 03 for Acta Consistorii. De to sidste cifre angiver de enkelte binds eller pakkers løbenumre, i det anførte eksempel er 01 således den første enhed i rækken af Acta Consistorii, den næste enhed har nummeret 12.03.02 og så fremdeles. I øvrigt henvises til indholdsoversigten s. 528–29.

3. Alméne kildegrupper

Da Konsistorium var det centrale organ, der principielt forhandlede og afgjorde alle sager, er det – næsten ligemeget hvad man vil studere i universitetsarkivet – nødvendigt at bruge Konsistoriums sager, der i det følgende gentagne gange vil blive nævnt. Konsistoriums forhandlinger refereres i *Acta Consistorii*, fra 1873 benævnt Konsistoriums forhandlingsprotokoller (gruppe 12.03). For årene 1788–97

og 1802ff. findes, som gruppe 12.04, et registerbind (navne- og sagregister) til hvert bind af Acta. Desværre er Acta Consistorii før 1599 gået tabt, bortset fra et enkelt fragment (12.03.01); men afskrifter af tabte Acta er bevaret, og nogle af dem er trykt⁶. Selve de indkomne skrivelser, Konsistorium behandlede, er jævnlige refereret i Acta, men langt fra altid. Nogle af dem blev indført eller afskrevet i *Konsistoriums kopibøger* (gruppe 12.13), der i øvrigt først og fremmest indeholder kopier af udgåede skrivelser. De indkomne originaldokumenter, en meget stor samling, der endda går tilbage til tiden før universitetets oprettelse, findes opdelt på flere grupper:

1) *Dokumenter indtil ca. 1633* (12.01), der omfatter 32 pakker, er identisk med universitetets arkiv, som det var ordnet og registreret i 1633. Registraturen fra 1633 er det første nummer i arkivet (11.01.01) og medtager også Acta Consistorii og regnskaber⁷. Ordningen af 1633 blev holdt à jour til ca. 1641, og dokumenterne 1633–41 indført i registraturen. 1633-registraturens opstilling er følgende: Den er opdelt i tre bøger, den første omfatter tiden indtil 1559, den anden bog Frederik 2.s tid 1559–88 og den tredje Christian 4.s tid. Hver af de tre bøger er inddelt i kapitler efter saglige kriterier, og hver sag (eventuelt gruppe af ens sager) har sit eget nummer, som også er skrevet bagpå dokumenterne. Alle sager indført i 1633-registraturen kan derfor kendes på, at de er mærket med et tredelt nummer, f.eks. 3–13–1, betegnende 3. bog, 13. kapitel, 1. nummer. Det bemærkelsesværdige er, at universitetsarkivet i dag er næsten helt bevaret i det omfang, det havde i 1633, bortset fra de

5. »Københavns Universitets historie. Oversigt over arkivmateriale og vejledning i dets benyttelse, af Henning Bender. Udgivet af redaktionskomiteén for »Københavns Universitet 1479–1979««. – Se også: Foreløbige arkivregistraturer, Ny serie nr. 4, Oversigt over Rigsarkivets nyere arkiver, ved C. Rise Hansen, udgivet af Rigsarkivet 1972; heri bl.a. oversigt over de afleverede dele af Kirke- og Undervisningsministeriets, Universitetskvæsturens og Københavns Universitets arkiver. – I forbindelse med universitetsjubilæet vil der desuden foreligge en bibliografi over relevant litteratur, og en fortegnelse over lærestole og deres indehavere er under udgivelse af Personalhistorisk Samfund. – Som folioregistratur 224 på RA's læsesal findes fortegnelser over, hvor de arkivalier, der er opført i Kall Rasmussens og Victor Petersens arkivfortegnelser, er indordnet i den nye registratur; de er i forkortet form aftrykt i VA XXI.

6. Se Ny kirkehistoriske Samlinger 1, s. 4ff. – Acta 1724–48 er også tabt, men en kopi af en ekstrakt 1724–50 findes som nr. 12.26.17 i universitetsarkivet. – Acta Consistorii 1599–1618 er for tiden under udgivelse ved Vello Helk.

7. Acta Consistorii er dog udtaget af gruppen af sager henlagt efter 1633-registraturen og registreret som særlig gruppe (12.03); det samme gælder universitetsregnskaberne, der findes i gruppe 18.

Fig. 1. Registraturen over Københavns Universitets arkiv 1633 (KU 11.01.01) folio 70 h. – Den afbildede side er begyndelsen på 3. bogs 3. kapitel »Om Tretter, Steffninger, Domme, Contracter etc«. Det pågældende kapitel er registraturrens mest omfattende, det indeholder ikke mindre end 697 numre; det er samtidig et af de lokalhistorisk mest interessante kapitler, idet der refereres domme, tingsvidner m.v. vedr. universitetets gods og bønder. – Bemærk tilskriverne i højre margin, foretaget i det 18. årh., sandsynligvis af Hans Gram. Bortset fra de dokumenter, der på denne måde er betegnet »casseret«, er der i dag bevaret over 90% af de øvrige sager opført i 1633-registraturen.

omtalte tabte Acta, samt en del sager, som allerede var kasseret i begyndelsen af det 18. årh. og ganske enkelte andre sager. 1633-registraturen, der i sig selv er en lokal- og kulturhistorisk kilde, bl.a. fordi de anførte dokumenters indhold refereres, er for tiden under udgivelse⁸. Se fig. 1.

2) *Indkomne sager ca. 1641–1749* findes i gruppe 12.12 sammen med enkelte sager fra før 1641, der af den ene eller den anden grund ikke er blevet opført i 1633-registraturen. Sagerne i gruppe 12.12, der er unummererede, er ordnet kronologisk; nogle, men ikke alle, er refereret i Acta; nogle, men ikke alle, er indført i kopibøgerne; en stor del er ikke omtalt nogen af stederne⁹.

3) *Indkomne sager 1750ff.* findes dels i gruppe 12.12, dels i gruppen 12.05–12.10 («Circularia»). Det var kun forhandlingerne i Konsistoriums møder, der blev refereret i Acta; men i løbet af det 17. årh. begyndte man at forhandle skriftligt om en lang række forhold, der enten måtte afgøres inden næste møde, eller som på den måde blev forberedt til næste møde, idet konsistoriemøderne normalt kun blev holdt hver anden eller hver tredje uge. I 1750 blev der indført en særlig protokol til disse skriftlige forhandlinger (12.05.01–02); protokollen cirkulerede mellem konsistoriemedlemmerne, der så skrev deres meninger (vota) i den. De samtidige originaldokumenter findes i gruppe 12.12. Fra 1771 synes selve dokumenterne at have cirkuleret sammen med rektors indstilling, og fra dette år findes så godt som alle indkomne sager i rækken af Circularia¹⁰. Fra 1788 indføres alle indkomne sager i Acta, og fra 1801 får hver enkelt sag et nummer i Acta.

8. En kopi af 1633-registraturen findes som folioregistratur 223 på Rigsarkivets læsesal. – Den trykte udgave, der udgives af Kildeskriftselskabet, vil bl.a. indeholde oplysninger om tabte sager, og om sager anbragt uden for rækken af sager henlagt efter 1633-registraturen; der vil desuden blive udarbejdet et kronologisk register, et person- og stednavneregister. En del af originaldokumenterne opført i registraturen er trykt, og udgaven af registraturen vil også oplyse trykkested for sådanne dokumenter.
9. I slutningen af det 18. årh. er der blevet skrevet henvisninger til kopibøgerne på en del af de sager, der var blevet indført deri.
10. For tiden 1779–1800, da Circularia ikke længere er indbundet, findes alle indkomne sager i rækken af Circularia. For tiden 1801ff. findes i Circularia-rækken kun de i Acta omtalte sager, som dog er langt de fleste; de få sager fra denne periode, der findes i gruppe 12.12, er dels sager uden nummer, dels det såkaldte »Rectors Archiv«, der var resultatet af et forsøg på selvstændig arkivdannelse for rektorembetet ca. 1835–ca. 1860.

Cirkulationssystemet vedblev indtil et stykke ind i det 19. årh. Fra 1910 betegnes de indkomne sager til Konsistorium journalsager¹¹.

De her omtalte arkivalier opstået i forbindelse med forhandlinger og korrespondance er som nævnt en særdeles righoldig kildegruppe. Som et eksempel på den mangfoldighed af emner, der var genstand for forhandlinger i Konsistorium, kan refereres forhandlingerne på de tre første møder i året 1633 (efter Acta, nr. 12.03.06): 12. januar drøftes sagen om nogle studenter, der har prædikeret i den tyske kirke uden attestats, om nådensåret af Sigfreds kanonikat i Roskilde og om salget af kirkemøllen på Amager; 19. januar lægges vigtige dokumenter i og andre tages ud af rektors skrin, sagen om studenternes prædikener i den tyske kirke fortsættes, og der forhandles om en af universitetets skove samt om problemet for universitetets foged i at komme til møde; 16. februar forhandles om kirkeklokken i Faxe kirke, skovene i Ramsø herred, om en klage over vand i en af kældrene, om bibeludgaven, om Trønninge skov, om studieskatten, om jordskyld af forskellige huse i København og endelig om revision af en af universitetslærernes bøger. Sagen om vandet i kælderen lyder sådan: »D. Jesper haffuer beklaget sig hos Mag. Rectorum, att hands kelder drager nu megit vand frem for (?) den pleyer, og synis att saadant kommer aff Salomons kielder. Salomon bleff indkaldet, oc hannom giffuet til kiende, att hand saadant skal lade besigtige, och sa hand kunde raade boed der paa«.

Grundlaget for Københavns Universitets økonomi var indtil midten af forrige århundrede dets jordegods. Indtil 1837 blev beslut-

ninger vedr. økonomien truffet i Konsistorium, hvis sager (gruppe 12) man i denne periode må konsultere herom. Indtil 1732 foretoges også selve administrationen af økonomien af rektor og Konsistorium samt af de enkelte professorer, der blev lønnet af godsindtægterne. Fra 1732 overgik en del af den daglige administration af økonomien til regnskabsføreren, kaldet kvæstor, og materialet desangående findes i gruppe 17: *Den centrale økonomiske forvaltning – 1836, sekretariatssager*. Forvaltningen blev i løbet af det 18. årh. og især i det 19. – efter at systemet havde været brudt sammen¹² – mere og mere udbygget. Da universitetskvæsturen blev oprettet i 1837, fortsatte de etablerede forvaltningsorganer, nu blot under kvæsturen. Selve regnskaberne til og med 1836 for de forskellige arter af indtægter findes i gruppe 18: *Den centrale økonomiske forvaltning – 1836, regnskaber*. Fra 1837 og fremefter må man gå til universitetskvæsturens arkiv for at finde sager henhørende til den økonomiske forvaltning.

4. Personalhistorie, demografi, socialhistorie

Københavns Universitets arkiv indeholder selvsagt en mængde oplysninger om lærerne og studenterne; hvad de sidste angår, findes en del ret let tilgængeligt materiale i forbindelse med indskrivning og eksamen. Se fig. 2.

Studerterne. For at få lov til at studere ved universitetet skulle studenterne fra 1569 og fremefter fremvise et testimonium fra deres skole eller private præceptor. Blandt sagerne henlagt efter 1633-registraturen findes en

11. I 1975–76 er Konsistoriums arkiv, herunder journalsagerne, afleveret til Rigsarkivet frem til 0.1920; det samme gælder rektors embedspapirer. – Samtidig er følgende fakultetssager afleveret til Rigsarkivet: Det teologiske, rets- og statsvidenskabelige, filosofiske og matematisk-naturvidenskabelige fakultets arkiver til o. 1940 og det lægevidenskabelige fakultets arkiv frem til o. 1945; undtaget er dog en del eksamensprotokoller. – Endelig er Stipendieudvalgets (tidl. Stipendiebestyrelsens) arkiv frem til o. 1955 afleveret til Rigsarkivet 1975–76.

12. 1784 afløstes den hidtidige ordning, hvor en professor havde været kvæstor, af en ny, der bestod af ansættelse af en »Fuldmægtig ved Quæstoratet« (M. Næsted) under tilsyn af to professorer som »Inspectores Quæsturæ«. Denne nyordning gjorde ikke forholdene bedre; i 1803 måtte der nedsættes en kommission til at finde på en bedre indretning af regnskabsvæsenet og til at gennemgå regnskaberne tilbage til 1784. Det første resultat af kommissionens arbejde var Næsteds afskedigelse, det næste oprettelsen af et bogholder- og kassererkontor i 1806. Samtidig med det nye kontors oprettelse fortsatte de to Inspectores Quæsturæ deres funktion som tilsynsførende. Se indledningen til universitetsarkivets gruppe 17.06 og 18.18. Også efter 1837 fortsatte de to Inspectores Quæsturæ deres virksomhed, og der er bevaret sager fra dem indtil 1879 (gruppe 17.06).

1896		Karakterer
Torsdag d. 30 Juni		
1	Davidson, H. J. H.	—
2	Hansen, Mads	—
3	Larsen, Povl	—
4	Lindahl, A. E. F.	—
5	Mourier, Carl	—
6	Petersen, Henning Eiler	—
7	Smidt, Holger Kthmann	—
8	Syrup, Erik	—
9	Sørensen, Jørgen Peter	—
10	Sørensen, Olef	—
11	Sørensen, Peter Christen	—

K. Kroman.

Fig. 2. Eksamensprotokoller kan også indeholde andet end karakterer. Professor Kristian Kroman, der i sin ungdom var et år til søs, har åbenbart af og til følt tiden lang og tegnet skibe rundt om i protokollerne. Det filosofiske fakultet. Filosofisk prøve. 2. lærerposts delkarakterprotokol 1885-99, i KU 35.19.02.

samling testimonier fra det 16. og 17. årh., optaget i kapitel 2-24 og 3-34. 1630 indførtes eksamen artium, der skulle være bestået, inden man blev indskrevet i matriklen. Oprindeligt aflagdes artium på universitetet – sidste gang i 1852 – derefter på skolerne. Det filosofiske fakultets arkiv indeholder en stor samling anmeldelser til eksamen artium fra skoler og privatdimissioner, dækkende årene 1809-51 (gruppe 35.20), ordnet efter skoler, og der findes et navnerregister til samlingen. Testimonier og anmeldelser indeholder personlige og studiemæssige oplysninger om vedkommende, såsom faderens (evt. også

moderens) navn, faderens stilling, det læste pensum og elevens alder (evt. fødselsdato) og almindelige vandel.

Efter bestået artium kunne man så blive indskrevet i universitetets matrikel, der er bevaret tilbage til 1611, indtil 1901 i Rigsarkivet, derefter på universitetet. Studentermatriklerne 1611-1829 er udgivet i tre bind i årene 1890-1912 af S. Birket Smith, og der findes et navnerregister på Rigsarkivets læsesal¹³. Matriklerne oplyser studentens navn samt skolens navn, fra 1708 hans alder, senere også karakteren til artium.

I det filosofiske fakultet førtes en matrikel over dem, der blev indskrevet efter bestået artium, omfattende årene 1703-1806 (35.05.01-03).

Den ældste bevarede studentermatrikel i universitetsarkivet er Kommunitetets matrikel 1577-1752¹⁴.

Endelig findes en matrikel for Kirurgisk Akademi 1785-1839 (34.05.01) med oplysninger om studenternes navn, fødested og alder.

Petita til embedseksamen, d.v.s. oversigter over de studerendes pensum samt personlige oplysninger om dem, findes i alle fakulteter samt i Kirurgisk Akademi¹⁵.

Studenternes ansøgninger om legater (gruppe 25) og kollegiepladser (gruppe 26) indeholder en mængde oplysninger af personalhistorisk og socialhistorisk værdi; da Konsistorium var det øverste organ også for legatuddeling, findes der også denne kategori af materiale blandt Konsistoriums sager. Det største stipendium, Kommunitetsstipendiet, havde sin egen bestyrelse, Kommunitetsdirektionen, i hvis arkiv der findes ansøgninger om kommunitets- og regensstipendier (21.02-21.05) og materiale vedr. behandlingen af ansøgningerne. 1844 blev Kommuni-

13. Matriklerne har numrene 12.16.01-04. – I håndskriftsamlingen i Landsarkivet for Nørrejylland findes H. Friis-Petersens store samling af biografiske oplysninger om studenter ved Københavns Universitet. Også håndskriftsamlinger i Rigsarkivet og Det kgl. Bibliotek indeholder personalhistorisk materiale vedr. studenter.

14. Nummer 21.06.01; for perioden 1577-1620 er den udgivet af H. F. Rørdam i »Historiske Samlinger og Studier« 3, 1898.

15. Teologiske petita: 31.08.01-19. Juridiske petita: 32.08.01-52. Lægevidenskabelige petita: 33.07.01-11. Petita til eksamen ved Kirurgisk Akademi: 34.08.01-28. Filosofiske petita: 35.09.03 og 35.10.02-03. Til samtlige petita findes alfabetisk seddelregister, til de juridiske 1736-1899 et registerbind på Rigsarkivets læsesal udover seddelregistret. – De fleste petita fra dette århundrede er kasseret.

tedsdirektionen afløst af en stipendiebestyrelse, i hvis arkiv det tilsvarende materiale fra tiden 1844–1920 skal findes (21.10–13). Helt frem til 1955 (1962) er Stipendiebestyrelsens, senere Stipendieudvalgets arkiv afleveret til Rigsarkivet; det benyttes ved hjælp af afleveringsdesignationer.

Universitetet havde indtil 1771 jurisdiktionen over »den akademiske befolkning«, d.v.s. lærere, studerende og funktionærer. Oprindeligt fungerede Acta Consistorii også som justitsprotokol og Konsistoriums kopibøger som domkopibøger; men i 1658 blev der anlagt særlige retsprotokoller¹⁶. Retsprotokollerne i universitetsarkivet indeholder selvsagt samme kategori af broget stof: personalhistorisk, socialhistorisk, kulturhistorisk o.s.v., som andre retsprotokoller: Den 8. april 1737 havde nogle studenter været samlet i teskænker Anthons hus i Dybensgade, og mødet dér førte til, at student Christopher Holders anlagde sag mod student Peder Zonniz. Vidnerne, studenten Christopher Hammer og Fr. Calundan, forklarede, at Zonniz havde vist alle de i Anthons stue nærværende et brev fra Holders broder, hvorefter der var »faldet adskillige ord imellem dem« (altså Holders og Zonniz). Medens Holders havde vendt ryggen til og drukket af et glas (te måske?), havde Zonniz draget sin kårde, Holders havde vendt sig og var blevet slået på kinden med kården, efter at Zonniz havde udtalt sit »sædvanlige ordsprog«: »Nu skal I se løjer!« Forøvrigt havde Zonniz været beskænket – og åbenbart havde han drukket andet end ren te. Sagen endte efter en række møder i konsistorieretten med, at den anklagede blev relegeret fra universitetet i tre år og skulle betale en bøde (Justitsprotokollen 1716–50, nr. 12.17.06). – Skal man studere de københavnske beværetninger og livet dér, er konsistorie-

rettens protokoller ikke den dårligste kilde, man kan gå til! Når det gjaldt sager anlagt mod studenter, kunne straffen indtil begyndelsen af det 18. årh. være anbringelse i studenterfængselet (»carcer'et«), og en helt speciel personalhistorisk kilde er de navne og initialer, studenterne under deres ophold dér har ridset i væggene i det endnu bevarede fængselsrum¹⁷. Forøvrigt hører man jævnligt om klager fra de lærere, der boede nær ved carcer'et, over støjen derfra.

Nu er det ikke kun den egentlige »akademiske befolkning«, man i universitetsarkivet kan finde oplysninger om.

Københavns Universitet havde kaldret til *præste- og degneembeder* ved sine landsbykirker (se nedenfor s. 520), og derfor findes der i Konsistoriums arkiv en række ansøgninger til sådanne embeder og forhandlinger om besættelsen af dem. I 1809 bortfaldt retten til at kalde præster, medens kaldsretten til degnekaldene, fra 1814 skolelærerembederne, bibeholdtes. For årene 1791–1899 findes ansøgninger om skolelærerembeder udskilt i en særlig række i Konsistoriums arkiv, gruppe 12.11; de er ordnet efter de enkelte skoler, og der er udarbejdet et alfabetisk seddelregister over ansøgerne. Selve sagerne om embedsbesættelserne fra denne periode findes i »Circularia«, forhandlingerne herom i Acta¹⁸. – Universitetet havde patronatet for Vor Frue kirke i København samt Hvidovre kirke 1539–1917 og for Trinitatis kirke fra dens opførelse til 1868. I patronatssagerne (gruppe 41) og blandt Konsistoriums sager findes således ansøgninger om og sager vedr. besættelsen af præste- og degneembeder ved Hvidovre kirke (det første dog kun til 1747), af kirkebetjentstillinger ved de to øvrige kirker samt af kapellanembeder (til 1809) og præsteembeder (til ca. 1700) ved disse to kirker.

16. Justitsprotokollerne har numrene 12.17.01–07, domkopibøgerne 12.18.01–07, dog er den almindelige kopibog (12.13.06) brugt som domkopibog for årene 1658–63. Stævningsprotokollen (12.17.08) for årene 1708–54 kan bruges som en kronologisk indgang til justitsprotokollerne.

17. En behandling af disse indridsede navne og oplysninger om de pågældende studenter, foretaget af Vello Helk, vil fremkomme i »Kulturminster«.

18. Der findes ansøgninger til embeder ved følgende skoler: Allindelille, Dåstrup, Eggeslevmagle, Faxe, Gladsaxe, Grevinge, Herlev, Hvidovre, Ledøje, Sigersted, Slagslunde, Sneslev, Sæby, Tårnby og Værløse. Universitetet skulle ikke kalde skolelæreren hver gang et embede blev vakant; oplysninger om disse forhold findes i Selmer: *Kjøbenhavns Universitets Aarbog* 1845, s. 36f. og i universitetsarkivets pakke 12.08.24 (»Circularia«).

Dele af befolkningen i København er belyst i universitetsarkivet, og specielt for arkivets ældre deles vedkommende er kilderne ang. den københavnske befolkning værdifulde. I Frue kirkes værgearkiver findes lister over begravede fra midten af det 16. årh. og fremefter i regnskaberne (42.03, 42.05 og 42.12) samt en gravbog anlagt i 1707 (42.02.02), d.v.s. at man her har begravelseslister længere tilbage end kirkebøgerne¹⁹. Også i den lille del af arkiverne efter Trinitatis kirkes værger, der er i universitetsarkivet, findes oplysninger om begravede (43.01.01); men i øvrigt findes den altovervejende del af sagerne vedr. Trinitatis kirke i Københavns Stadsarkiv.

Den sociale status – eller måske rettere den sociale ambition – hos de borgere, der søgte Frue kirke, kan belyses gennem materialet vedr. udlejning af stolestader i kirken²⁰.

Når Frue kirkes kor sang ved bryllupper, fik kirken en indtægt heraf, og i regnskaberne findes lister over »sangværket« med angivelse af bl.a. brudgommens navn og stilling, dato for sangen og af hvilket sogn han hørte til, se 42.05 og 42.14.

Lister over de personer, hvis lig blev båret af Regensens ligbærere, og over hvor de blev begravet, findes for perioden 1792–1830 i gruppe 23.15; ligbæringsregnskaberne fortsætter 1846ff. i rækken af reviderede civile regnskaber. Lister 1833ff. over den ligbæring, hvis indtægter gik til Frue kirkes genopbygning, findes i 18.29.03 og i kvæsturarkivet.

Både universitetet og Frue kirke havde ejendomme i København, og om disse ejendomme og deres beboere findes mange oplysninger i arkivet. For universitetets vedkommende er sagerne henlagt efter 1633-registraturen (12.01) righoldige i så henseende;

der findes også materiale i gruppe 17²¹, og i gruppe 18 er der regnskaber for lejeindtægter af ejendommene, *jordskylden* (især i 18.08.01). For Frue kirkes vedkommende findes sager om ejendommene i gruppe 42²².

Af befolkningen uden for København kom flere forskellige grupper i berøring med universitetet og optræder derfor i universitetsarkivet. Københavns Universitet ejede 13, oprindelig 14²³, landsbykirker, hertil kom Hvidovre kirke; og i kirkeregnskaberne i gruppe 18.30, hvoraf det ældste – Grevinges – begynder i 1574, kan der findes oplysninger om begravelse i de pågældende sogne²⁴. Eftersom universitetet (og Kommunitetet) indtil 1850 udøvede bestyrelsen af lægdsvæsenet på godset – fra 1788 dog kun på en del af godset – findes der enkelte lægdsruller i den del af universitetets arkiv, som opbevares i Landsarkivet for Sjælland, nemlig en del af forvalternes arkiver²⁵. – I øvrigt vil bønderne på universitetets, Kommunitetets samt Frue kirkes gods blive omtalt i afsnit 5 og 7.

Sjællands befolkning hørte i ægteskabssager under tamperretten for Sjællands stift, og denne bestod i perioden 1681–1771 af Konsistorium ved Københavns Universitet samt stiftamtmanden. Desværre gik en del af materialet tabt ved bombardementet i 1807; men der er dog bevaret en justitsprotokol for årene 1698–1754, to domkopibøger og nogle dokumenter (gruppe 12.20–12.22).

I den ældre del af universitetsarkivet, specielt blandt sagerne henlagt efter 1633-registraturens kapitel 2–3 og 3–3, findes mange *segl og bomærker*, hvoraf mange vil kunne identificeres ved hjælp af materiale i universitetets regnskaber.

Materialet efter universitetets og Kommu-

19. Gravbogen i 42.02.02 findes både i original og kopi; den sidste er udgivet i *Personalhistorisk tidsskrift* 8. rk., 5–6.

Begravelseslisterne fra det 16. årh. planlægges udgivet i »Historiske Meddelelser om København«.

20. I 42.02.03 findes stolebog og stolestadebreve 1592–1768, i 42.11.02 stolebøger og stolestadebreve 1807–41. Desuden findes blandt regnskaberne i grupperne 42.03, 42.05, 42.12 og 42.14 lister med navne på stoleindehavere.

21. Især i 17.14.01: Sager vedr. universitetets købstadsejendomme 1557–1844.

22. Se især 42.02.01 og 42.11.01 med anmærkninger i registraturen om fordelingen af opgaven, at føre regnskab over jordskylden, mellem den akademiske og borgerlige kirkevæрге. Desuden er der materiale i regnskaberne i gruppe 42.

23. Universitetet ejede følgende kirker: Bringstrup, Eggeslevmagle, Faxe, Ganløse, Gladsaxe, Grevinge, Herlev, Ledøje, Selsø, Smørum, Sæby, Tårnby og Værløse. Hertil kom, indtil tabet af Skåne, Fosie kirke i Oxie hrd.

24. Hvidovre kirkes regnskaber findes i gruppe 42.08–42.09.

25. Nemlig lægdsrulle for Svinninge og Finderup sogne 1820–49 og for Skibby sogn 1792–1847.

nitetets skifteforvaltere, et materiale der også indeholder mange personalhistoriske oplysninger, vil blive omtalt i det følgende afsnit.

5. Dagliglivet

Boliger. I Københavns Universitets arkiv findes stof til belysning af bønders, studenters, professorers samt andre københavnske indvåneres boligforhold.

Bøndergårde: For kommunitetsgodsets²⁶ vedkommende findes flere synsforretninger, som også beskriver bøndergårdenes bygninger; således blev der i 1731 og 1744 udfærdiget udførlige beskrivelser over hver enkelt kommunitetsgård på Sjælland, i 1731 også på Falster (23.05.02–03). Andre synsforretninger befinder sig blandt sagerne fra Kommunitetets økonomiske forvaltning i gruppe 22; f.eks. er fogedgården i Tjørnelunde beskrevet i en brandtaksation fra 1761 (22.01.05).

I forbindelse med fæsteskitte findes der ofte beskrivelser af bøndergårde, og i universitetsarkivet findes både fæsteprotokoller for universitetsgodset 1719–1840 (17.08 samt 17.09.01) og kommunitetsgodset 1699–1851 (22.03.01–04).

En meget spændende og for denne periode ikke helt almindelig kilde er et regnskab, med bilag, over genopbygningen af øde gårde på kommunitetsgodset 1688–96 i pakken 23.03.04; regnskabet er meget udførligt, med beskrivelser af, hvad der skal bygges på hver enkelt »øde« gård, oplysninger om materialer (art, mængde, priser) og arbejds lønninger.

Studenterboligerne var, for så vidt det ikke drejede sig om logier hos private, de særlige studenterkollegier. Valkendorfs kollegium er det ældste, og i kollegiets arkiv (26.08–26.10)

findes bl.a. tegninger, byggesager og inventarier. Også i Borchs kollegiums arkiv kan man finde sager vedr. bygningen (26.01–26.03), det samme gælder Elers kollegiums arkiv (26.04–26.06), medens der næsten intet materiale er i Rigsarkivet vedr. Hassagers kollegium. Det gælder for alle disse fire kollegier samt for Regensen, at der opbevares en lang række sager i de respektive institutioner, samt at man for tiden efter 1920 kan finde materiale blandt Stipendieudvalgets sager, som er afleveret til Rigsarkivet frem til 1955. I gruppen af kommissioner under Konsistorium findes også materiale vedr. kollegiernes indretning, specielt i gruppe 15.08: kommissioner vedr. kollegiernes hygiejniske og økonomiske forhold 1906–11.

Den største af studenterboligerne, Regensen, er samtidig den, der er bedst belyst i universitetsarkivet. De mest righoldige sager om Regensens bygning og indretning findes i arkivalierne efter Kommunitetets økonomiske forvaltning indtil 1843; her findes en række byggeregnskaber, byggesager og inventarier. De vigtigste er regnskaberne for Regensens opførelse, for dens restaurering efter branden 1728 og dens ombygning i begyndelsen af dette århundrede²⁷; men i rækken af kommunitetsregnskaber, som også omfatter Regensen, findes løbende oplysninger om reparation og vedligeholdelse²⁸. For tiden fra 1844 og frem er Stipendiebestyrelsens, senere Stipendieudvalgets og ikke mindst kvæsturens arkiver væsentlige²⁹. – Endelig er der naturligvis selve Regensens arkiv, som indtil ca. 1918 findes i Rigsarkivet (gruppe 24) og for tiden derefter på Regensen, hvor der dog også er en del sager fra tiden før 1918. Det er i dette arkiv, man får de bedste oplysninger om dagliglivet på Regensen. I Regensens gave-

26. Kommunitetsgodset lå i følgende sjællandske herreder: Løve, Hammer, Ars, Merløse, Slagelse, Tuse, V. Flakkebjerg og Voldborg, med de fleste gårde i Tuse og Løve hrd. Hertil kom gårde i Falsters Nørre og Søndre herred.

27. Regnskaberne for opførelsen i 23.01.02–03, for restaureringen 1728ff. i 23.03.26–31. I universitetsarkivet findes materiale vedr. ombygningen 1906ff. i 15.07.01 (kommissioner vedr. ombygningen) i 21.12 (Stipendiebestyrelsens sager vedr. ombygningen), og herudover må kvæsturens arkiv og Kultusministeriets arkiv (3. ktr.) anvendes.

28. Kommunitetsregnskaberne findes i gruppe 23; specielt kan nævnes et reparationsregnskab med bilag 1651/52 i 23.01.17. Blandt korrespondancesagerne fra Kommunitetets økonomiske forvaltning findes talrige sager vedr. Regensens bygninger og inventar, f.eks. et inventarium 1778 i 22.01.08 og byggesager 1812 i 22.01.14.

29. Om Stipendiebestyrelsen og Stipendieudvalget, se s. 519 og note 11. Blandt kvæsturens diverse sager findes en pakke vedr. byggearbejder på Regensen 1844–50.

protokol 1695–1777 findes forrest en farvelagt plan over den daværende bygnings inddeling (24.03.01).

Professorboligerne, residenserne, findes bedst belyst gennem Konsistoriums arkiv, d.v.s. i Acta, Circularia og indkomne sager, samt gennem universitetsregnskaberne³⁰. En beskrivelse af en række professorboliger 1868–91 i pakken 12.26.16 må specielt nævnes. – En af de få tidligere professorresidenser, der endnu er tilbage, nemlig den gule bygning i universitetsgården ved siden af det middelalderlige konsistoriehus, tilhørte indtil 1815 Kommunitetet, og der er bevaret en fyldigt bygge-regnskab 1728–33 i Kommunitetets regnskaber³¹.

Af *andre københavnske boliger* må universitetets og Frue kirkes ejendomme omtales, idet der i regnskaberne kan indgå poster vedr. reparationer af husene, se ovenfor om jordskylden. Endelig findes der i den del af universitetsarkivet, som vedrører Frue kirke, materiale vedr. præsternes boliger, såsom regnskaber for reparationer³².

Møbler, klæder m.m.

Skifters værdi som kulturhistorisk og personalhistorisk kilde er vel uomtvistet. I og med at Københavns Universitet havde jurisdiktionen over »universitetsbefolkningen« indtil 1771, havde det også skiftejurisdiktionen. Ligesom Acta Consistorii oprindeligt fungerede som justitsprotokol, fungerede den også som skifteprotokol til omkring 1660 – og gid den var vedblevet dermed! Den særlige række af skifteprotokoller, der blev anlagt omkring 1660, gik nemlig tabt ved bombardementet 1807 sammen med de fleste skiftedokumenter og auktionsprotokollerne. En mindre samling

af spredte skiftedokumenter fra årene 1663–1769 findes i pakke 12.19.02, dokumenterne fra før 1660 findes blandt de indkomne sager til Konsistorium (12.01 og 12.12). Efter at skiftejurisdiktionen i 1771 var gået over til Hof- og Stadsretten, blev der dog af og til sendt afskrifter af skifter til universitetet, og enkelte sådanne findes i Konsistoriums arkiv (12.26.04). I Kommunitetets arkiv findes en auktionsforretning over afdøde oekonomus C. D. Nissens bo 1775 samt en del korrespondance vedr. boet (21.09.02 og 22.01.06–07).

Er sagerne efter universitetets skiftejurisdiktion over den akademiske befolkning efter 1660 sørgeligt få, stiller det sig helt anderledes, når det drejer sig om skifter efter universitetets og Kommunitetets bønder. Der findes en række skifteprotokoller og -dokumenter på Landsarkivet for Sjælland. De ældste skifteprotokoller er dem fra Kommunitetets gods, hvoraf den ældste for det sjællandske gods dækker årene 1683–99 og den ældste for det falsterske gods går tilbage til 1732. Der findes tillige overformynderiprotokoller i Landsarkivet for Sjælland for universitets- og kommunitetsgodset frem til 1850. En enkelt skifteprotokol og overformynderiprotokol for universitetets jyske gods henholdsvis 1805–39 og 1827–40 findes i Landsarkivet for Nørrejylland, medens der i Rigsarkivet kun findes en række overformynderiprotokoller 1819ff. samt overformynderidokumenter vedr. universitetsgodset³³.

Fødemidler

Kommunitetets formål ved stiftelsen 1569 var at sørge for studenterbespisning; først 50 år senere begyndte man at bygge Regensen.

30. Noget af materialet er benyttet i R. Mejborg: *Borgerlige Huse*, 1881 og af Robert Egevang: *Professorgårdene i latinerkvarteret*, 1975. En afskrift af et (nu tabt) byggeregnskab på en af residenserne i 1590 er udgivet af E. Slottved i *Danske Magasin* 8.R.V.1. hæfte; afskriften er i Danske Kancellis arkiv, B 164 XIII.

31. *Byggeregnskabet* 1728ff. i 23.03.26–31; se i øvrigt for tiden til 1815 kommunitetsregnskaberne i gruppe 23, for tiden 1815–36 universitetsregnskaberne i gruppe 18, for tiden 1837ff. kvæsturens arkiv.

32. Grupperne 41 og 42. Jfr. note 21 og 22. Om Trinitatis kirkes præste- og kapellanboliger se også i »Circularia« 12.08.78–79.

33. Om godset se i øvrigt s. 524 f. I arkivet efter Kommunitetets centrale godsforvaltning (gruppe 22) findes også overformynderisager, indtil 1777. – Universitetets overformynderiprotokol 1819–34 har nummer 17.11.01, den fortsættes i kvæsturens arkiv; overformynderidokumenterne i universitetsarkivet har nummeret 17.11.02.

er også derefter righoldige; men jo mere man kommer op imod vor tid, desto flere andre kilder findes der til belysning af priser og lønninger³⁶.

Hvad *professorløningerne* angår, må det fremhæves, at de det meste af perioden frem til begyndelsen af det 19. årh. blev lønnet i naturalier, idet hver enkelt professor fik indtægterne fra den del af godset, det »corpus«, der var tillagt ham; hvad disse corpora kunne afkaste, må først og fremmest ses i jordebøgerne, herudover findes materiale vedr. professorløningerne i Acta, samt i universitetsregnskaberne³⁷.

Kapitelstakterne er kendt fra år 1600 og fremefter; men i universitetsregnskaberne tilbage til ca. 1550 findes der i forbindelse med oplysninger om kornsalg faktisk materiale, der kan bruges til beregninger af de sjællandske kapitelstakster fra det 16. århundredes sidste halvdel; i gruppe 17 og i kvæsturens arkiv er der flere lister over kapitelstakster.

7. Landbohistorie

Eftersom universitetets og Kommunitetets økonomi indtil midten af forrige århundrede hovedsageligt var baseret på indtægterne fra stiftelsernes gods, d.v.s. bøndergårde, konge- og kirketiender m.v., kan det næppe undre, at

der i arkivet findes et stort kildemateriale vedr. de bønder, der skulle betale afgifter til universitetet og Kommunitetet, om disse bønders forhold på den ene side og om stiftelsernes administration af godset og behandling af bønderne på den anden side. Universitetets gods lå på Sjælland, med en lille del i Jylland, Kommunitetets på Sjælland og Falster.

De mange jordebøger og landgildeprotokoller oplyser fæsternes navne og bopæl og de fastsatte landgildeydelse, og sammesteds kan man få oplysninger om tienderne. Regnskaberne oplyser indtægterne af gårde og tiender³⁸. Fæsteprotokollerne er allerede omtalt i forbindelse med bøndergårdene i afsnit 5; overgangen til arvefæste i det 18.–19. årh. belyses gennem universitetets og Kommunitetets økonomiske sekretariatssager samt i arkivet efter en særlig godscommission og gennem de mange bevarede kort³⁹.

Den centrale administration af universitetsgodset foregik indtil 1836 som ovenfor omtalt gennem Konsistorium og den efter 1732 udbyggede økonomiske forvaltning⁴⁰; medens den daglige administration af kommunitetsgodset til 1813 udførtes af oekonomus, fra 1813 til 1843 af Kommunitetets bogholder- og kassererkontor⁴¹. Fra 1837/1844 lægges disse opgaver under kvæsturen, jfr. afsnit 3. Desuden fandtes en lokal godsadministration, der for universitetets vedkommende

36. Universitetsregnskaberne (gruppe 18) og kommunitetsregnskaberne (gruppe 23) fortsætter i kvæsturens arkiv; Frue kirkes regnskaber er i gruppe 42.

37. Corpora bestod af procuratorier og præbender. Præbendernes gods er optegnet i jordebogen 1605 (18.06.01), og procuratoriernes i jordebøgerne 1660–62 (18.07.01). – Corporasystemet udvikledes i løbet af slutningen af det 16. og begyndelsen af det 17. årh.; oprindelig fik lærerne ved det i 1539 rekonstruerede universitet deres løn udbetalt i penge.

38. Universitetets jordebøger findes i 18.06, 18.07, 18.16, 18.26 samt sammen med universitetsregnskaberne. Landgildeprotokoller i 17.09. Sager om tienderne i 17.15.01, 18.07, 18.26 og i universitetsregnskaberne. Sager om kommunitetsgodset især i 22.01–09, skøder og kort i 22.11. Jordebøger i 23.02, 23.05 og 23.13 samt sammen med regnskaberne i 23.01 og 23.03–04.

39. Kommissionen til en bedre indretning af universitetets og Kommunitetets jordegods og tiender 1795–1824, Rtk. 436. Fortsat i en universitetskomité 1824–30 (32) i 15.01.

Kortene over godset er opført i en særlig folioregistratur (222), uanset om de ligger i Rigsarkivet kortsamling eller i selve arkivet.

40. Til universitetets bogholder- og kassererkontors journaler i gruppe 17 findes registre 1824–36, journaler og registre fortsætter i kvæsturens arkiv. Om administrationen af universitets- og kommunitetsgodset henvises i øvrigt generelt til gruppe 12, 17 og 22 samt det i note 39 nævnte materiale.

41. Oekonomus' arkiv: 22.01–03, bogholder- og kassererkontorets (også kaldet Kommunitetkontoret) i 22.04–09. Til Kommunitetets bogholder- og kassererkontors journaler 1813–43 findes registre i 22.05, journaler og registre fortsætter i kvæsturens arkiv.

blev udbygget til tre forvalterdistrikter i 1685; for Kommunitetets vedkommende kendes først egentlige forvaltere fra ca. 1777⁴². Forvalterarkiverne, der er delt mellem Rigsarkivet og Landsarkivet for Sjælland, omfatter i alt knap 50 hyldemeter, bestående af korrespondanceprotokoller og -sager, dels vedr. selve godset og bønderne, dels vedr. de offentlige retslige forretninger som skifte-, overformynderi- og lægdsvæsen, som er omtalt ovenfor i afsnit 4 og 5; endelig er der en del regnskabs-sager. Forvalterarkiverne indgår ikke i den nye registratur over universitetsarkivet og må benyttes ved hjælp af Landsarkivets seddelregistraturer og afleveringsdesignationer samt Rigsarkivets afleveringsdesignationer og generalregistratur⁴³.

En del af det gods, hvorpå universitetets økonomi hvilede, bestod af førreformatoriske kirkelige stiftelsers gods, og disse stiftelsers godshistorie kan derfor føres videre ved hjælp af universitetsarkivet. Universitetet havde en del af *Roskilde kapitels* gods, og indtil 1561 *Knardrup klostets* gods, hvorfra der er bevaret såvel en jordebog (i 18.06.01) som nogle regnskaber (i 18.01.01). Klostret mageskiftedes 1561 med *Roskilde St. Clara klostets* gods, der derefter forblev i universitetets eje. Af gods i Jylland fik universitetet i 1660 tillagt en del af Århus kapitels gods, det såkaldte *præbende Tved*, til gengæld for det tabte gods i Skåne, og præbende Tveds regnskaber helt

frem til 1839 indgår som en særlig gruppe blandt universitetsregnskaberne⁴⁴.

Når en kannik ved *domkapitlerne* i Lund, Roskilde, Ribe, Århus eller Viborg døde, tilkom det fra 1539 og fremefter universitetet at oppebære halvdelen af indtægterne af nådensåret. Derfor blev der i forbindelse med kannikernes død sendt redegørelser til universitetet for deres indtægter, og således findes der i universitetsarkivet en række oversigter over forskellige præbenders indtægter, det kan f.eks. være en jordebog; således er formodentlig hele Århus kapitels jordebog 1643–45 kommet i universitetets besiddelse på denne måde. De fleste sager i forbindelse med nådensåret er anført i 1633-registraturens kapitel 2–13 og 3–13 og ligger blandt sagerne henlagt efter denne registratur; men blandt universitetets regnskaber findes også en pakke regnskaber og jordebøger vedr. indtægterne af nådensåret (18.09.01), heri er bl.a. den omtalte kapitelsjordebog⁴⁵.

Også Frue kirke ejede gods, der blev administreret af en af kirkeværgerne, først den borgerlige værge, og fra senest 1739 af den akademiske værge, d.v.s. en af professorerne. Korrespondance og regnskaber vedr. kirkens gods findes således i de respektive værgers arkiver i gruppe 42. Blandt patronatssagerne for Vor Frue, Hvidovre og Trinitatis kirker (gruppe 41) findes bl.a. sager vedr. tiender af kirkerne i Jelling syssels provsti, som i 1686

42. Forvalterarkiverne kan deles i 12: 1. universitetsgodset i Københavns + Roskilde amter – 1844, 2. universitetsgodset i Holbæk + Sorø amter – 1844, 3. universitetsgodset i Præstø amt – 1844, 4. universitetsgodset i Jylland – 1840, 5. kommunitetsgodset på Sjælland 1777–1844, 6. kommunitetsgodset på Falster 1777–1851, 7. universitets- og kommunitetsgodset i Kbh. + Frederiksborg amter 1845–62, 8. universitets- og kommunitetsgodset i Holbæk amt 1845–62, 9. universitets- og kommunitetsgodset i Sorø amt 1845–62, 10. universitets- og kommunitetsgodset i Præstø amt 1845–62 samt Falster 1851–62, 11. forvalterembedet i kvæsturen 1862–1925 (43), 12. forvalterembedet ved Sorø akademi 1862–1921 (39).

Indtil 1685 administreredes universitetsgodset af en foged for fællesgodsets vedkommende, af de enkelte professorer for corporagodssets vedkommende; 1685 oprettedes tre foged(forvalter)distrikter (= forvalterarkiverne 1–3).

1684 oprettedes også et foged(forvalter)embede for Kommunitetet; men få år efter overtog oeconomus atter administrationen, hjulpet af funktionærer (fogder), han selv ansatte, men som ikke synes at have været selvstændigt arkivdannende.

Både på universitets- og kommunitetsgodset var der bondefogder, men der er ikke efterladt materiale efter dem.

43. I jubilæumsværket i anledning af Københavns Universitets 500 års jubilæum 1979 vil der komme et særligt afsnit om godset.

44. Præbende Tveds regnskaber 1661–1732 i 18.05.01–02, 1742–1805 i 18.14.01–03, 1807–39 i 18.24.01–02; desuden materiale i 18.17.04, 18.18.01 og 18.26.04.

45. Århus kapitels jordebog (incl. præbende Tved) udgivet af Poul Rasmussen: Århus domkapitels jordebøger I, jordebøgerne 1600–1663, 1972.

blev tillagt Trinitatis kirkes Rundetårn, samt regnskab m.v. for Søndergård på Fyn.

8. Skolehistorie

Skolelærerembederne ved universitetets landsbykirker er omtalt i afsnit 4. Herudover er specielt Metropolitanskolen i København belyst gennem universitetsarkivet, idet Frue kirke fra 1548 og Trinitatis kirke fra 1795 skulle bidrage til skolens vedligeholdelse, og fra perioden 1804–81 findes en række regnskaber for vedligeholdelsen af skolen i gruppe 42, dels blandt den akademiske værges regnskaber, dels blandt den borgerlige værges og dels i en særlig gruppe⁴⁶.

I denne forbindelse må det nævnes, at den i 1837 oprettede universitetskvæstur i 1843 fik tillagt revisionen af de lærde skolars regnskaber, i 1844 bestyrelsen af Metropolitanskolens økonomi og i 1862 den økonomiske forvaltning af Sorø akademi – især for det sidstes vedkommende er der et stort materiale i kvæsturens arkiv, også vedr. Sorø akademis gods⁴⁷.

9. Bygninger og inventar

Københavns Universitets arkiv er en righoldig arkitektur- og kunsthistorisk kilde. Materialet vedr. de forskellige kategorier af boliger er omtalt i afsnittet om dagliglivet; men herudover findes der et stort materiale vedr. selve universitetets bygninger, kommunitetsbygningerne, forskellige universitetsinstitutter samt vedr. kirkebygninger og -inventar.

Universitetsbygningerne belyses først og fremmest gennem Konsistoriums sager og universitetsregnskaberne (grupperne 12 og 18), og blandt Konsistoriums diverse sager må nogle enkelte grupper fremhæves. Selv om

Konsistorium ved universitetskvæsturens oprettelse i 1837 ikke længere bestyrede sin egen økonomi, bestyrede det dog en sum til vedligeholdelse og især til udsmykning af universitetsbygningen; den daglige forvaltning blev lagt i hænderne på en særlig efor, hvis sager 1843–77 findes i pakke 12.26.13. Den universitetsbygning, hvorom der her er tale, er den nuværende hovedbygning, indviet i 1836; inden man kom så langt, havde man i en årække forhandlet i kommissionen til universitetsbygningens genopførelse, hvis arkiv 1819–37, indeholdende forhandlinger, korrespondance, regnskaber og tegninger, indgår i gruppen kommissioner under Konsistorium (15.02). Sager om udsmykningen af hovedbygningens festsal 1868–95 befinder sig i pakke 15.10.01, og dette emne belyses desuden i Acta og Circularia, hvor også materiale vedr. udsmykningen af forhallen findes. Hvad forhallen, med fresker af Constantin Hansen, angår, er der bevaret et helt specielt materiale – endnu. De originale tegninger, normalt kaldet »kartoner«, til næsten alle freskerne er nemlig for størstedelen bevaret, købt til universitetet hos Constantin Hansens enke, og da freskerne enten senere er blevet restureret eller endog helt malet om, er disse kartoner en vigtig kilde til Constantin Hansens oprindelige værk. Desværre er kartonerne i dag i meget dårlig stand og opbevares under forhold, der mildest talt må kaldes uheldige; det er endnu ikke lykkedes at få dem sat i stand og opbevaret betryggende, så man kan frygte, at nogle af dem om ikke ret mange år simpelthen vil være smuldret væk⁴⁸.

Kommunitetsbygningerne i universitetsfirkanthen var udover den tidligere omtalte residens ved siden af konsistoriebygningen den endnu stående bygning langs med Nørregade, opført efter branden 1728. Den og dens forgængere findes omtalt både i sekretariatssagerne og

46. Metropolitanskoleregnskaberne i 42.05.01–08 (den akademiske væрге), 42.14.01–05 (den borgerlige væрге) og 42.16.01.

47. Forvalterembedet ved Sorø akademi (forvalter nr. 12) administrerede universitets- og kommunitetsgodset i Sorø og Præstø amter og på Falster samt Sorø akademis gods. I Landsarkivet for Sjælland findes et stort arkiv efter forvalteren på Sorø akademi. – Rigsarkivet er i færd med udgivelse af en oversigt over skolehistorisk materiale i Rigsarkivet.

48. De bevarede kartoner findes dels rundt om i auditorierne i universitetets hovedbygning, dels i kælderen under samme. Fortegnelse over dem i RA.s 2. afd.s afleveringssag vedr. Konsistoriums arkiv.

regnskaberne i kommunitetsarkivet; det gælder både opførelsen omkring 1570, restaurationen efter en brand i 1641 og ikke mindst genopbygningen efter branden 1728⁴⁹.

Arkiver efter andre universitetsinstitutioner, især de ældre, indgår i universitetsarkivet, forsåvidt de ikke stadig opbevares på institutionerne selv; også om nogle af bygningerne findes der materiale i universitetsarkivet. Det gælder først og fremmest *Universitetsbiblioteket*, hvis arkiv udgør gruppe 16.01–16.11, men hvorom der både i selve Konsistoriums, blandt kommissionernes samt blandt universitetskvæsturens sager findes oplysninger om bygningen. Vigtig i så henseende er kommissionen til opførelse af et nyt universitetsbibliotek, hvis sager består af korrespondance, regnskaber og tegninger fra tiden 1857–62 (15.04.01–02). Før opførelsen af denne bygning, den nuværende, havde biblioteket til huse på Trinitatis kirkes loft.

Det oprindelige *Astronomiske Observatorium* var i Rundetårn, men 1859–61 opførtes et nyt efter et omfattende kommissionsarbejde (se 15.05.01). Blandt Konsistoriums sager findes et sæt trykte tegninger til dette observatorium (12.26.10) og en beskrivelse af observatorboligen og budlejigheden (12.26.16).

Opførelsen af et nyt *Kemisk Laboratorium* i Ny Vestergade i 1859 er belyst gennem sagerne fra en dertil nedsat kommission, i hvis arkiv (15.03.01) der også findes tegninger.

Hvad Zoologisk Museum, Botanisk Have og Museum samt Mineralogisk Museum angår, findes disse institutioners arkiver ikke i universitetsarkivet, men på institutionerne selv, og udover hvad der findes i Konsistoriums og kvæsturens sager, indeholder universitetsarkivet ikke meget om dem⁵⁰.

Derimod udgør *Kirurgisk Akademis* arkiv som omtalt en del af Københavns Universitets arkiv, og regnskabet for opførelsen er bevaret (i 34.03.01), ligesom der findes en række inventarlistes fra akademiet, mest over instrumenter, men også over møbler (34.01.02).

Kirkebygninger og -inventar er fyldigt belyst gennem regnskaberne for universitetets landsbykirker i gruppe 18.30 og for Vor Frue og Hvidovre kirker i gruppe 42. Specielt må for Frue kirkes vedkommende peges på restaureringsregnskabet 1555 (i 42.12.01) og den store kommission til Frue kirkes genopførelse efter bombardementet 1807; kommissionens omfattende arkiv er sammen med C. F. Hansens originaltegninger registreret som en særlig gruppe i universitetsarkivet (gruppe 44). I 1837 oprettedes et særligt eforat til at administrere den sum, Konsistorium kunne disponere over til forskønnelse af landsbykirkerne, og en pakke er bevaret desangående (12.26.14).

10. Universitetsarkivet som »museumsgenstand«

Et så gammelt arkiv må nødvendigvis indeholde materiale til belysning af emner som bogbinderkunstens, skrivekunstens og papirfremstillingens udvikling. En række af protokollerne i arkivet har originalbind i læder eller pergament. En særlig gruppe udgør de store *lædermapper* fra slutningen af det 18. til slutningen af det 19. årh., som indtil ordningsarbejderne påbegyndtes i 1973 indeholdt »Circularia«; de er udformet i lignelse af bogbind, men er alt andet end praktiske som arkivæsker, hvorfor da også en del af dem var gået mere eller mindre i stykker ved brugen. De mapper, der har kunnet repareres, er blevet det, de befinder sig nu på universitetet. En anden gruppe bind af en helt anden karakter er de *middelalderlige pergamentshåndskrifter*, som har været brugt ved indbinding især af regnskaber. De fleste af disse håndskriftsfragmenter er forlængst taget af igen, desværre er det langtfra altid angivet, på hvilken protokol de har siddet. En del af de aftagne pergamentsfragmenter er optaget i Rigsarkivets specialregistratur over middelalderlige håndskriftfragmenter.

49. Opførelsen af Kommunitetsbygningen 0.1570 blandt sagerne henlagt efter 1633-registraturens kapitel 2–8–2–9. Restaurationen efter branden 1641: 23.01.13. Genopførelsen efter branden 1728: 23.03.26–31.

50. Om Zoologisk Museum og Botanisk Have se bl.a. kommissionsarkiverne i 15.06, 15.10 og »Circularia« pakke 12.08.89.

At universitetsarkivet også indeholder en falsk pengeseddel, nævnes kun for fuldstændighedens skyld; ellers findes der ingen penge i arkivet; kun er det – som det turde været fremgået – en guldgrube som kilde til kultur- og lokalhistorie.

Københavns Universitets arkivs opbygning og indhold

1. Den centrale Forvaltning

11. Arkiv og Organisation

- 11.01 Universitetsarkivarens arkiv
- 11.02 Stiftelsesbreve, fundatser, statutter m.m.

12. Konsistorium

- 12.01 Sager henlagt efter Arkivregistraturen af 1633
- 12.02 Rektors protokol
- 12.03 Acta Consistorii (Konsistoriums Forhandlingsprotokol)
- 12.04 Registre til Acta Consistorii
- 12.05–10 Circularia (Journalsager)
- 12.11 Ansøgninger om skolelærerembeder
- 12.12 Indkomne sager, cirkulærer og koncepter
- 12.13–15 Kopibøger, registre og brevkoncepter
- 12.16 Protokoller over studenterne (matrikler)
- 12.17–19 Jurisdiktionen over universitetsbefolkningen
- 12.20–22 Tamperretten for Sjællands stift
- 12.23–25 Prisopgaver
- 12.26 Diverse

13. Den akademiske Lærerforsamling

14. Universitetspedellen

15. Kommissioner under konsistorium

16. Det akademiske apparat

- 16.01–11 Universitetsbiblioteket (med indlemmede biblioteker)
- 16.12 Astronomisk Observatorium
- 16.13 Den fysiske Instrumentsamling
- 16.14–20 Kemisk Laboratorium
- 16.21 Fysiologisk Laboratorium

17–18. Den centrale økonomiske forvaltning – 1836. Indledning

17. Den centrale økonomiske forvaltning – 1836. Sekretariatssager

- 17.01–05 Kvæsturen; sagernes behandling og ekspedition

- 17.06 Inspectores Quæsturæ; indkomne sager og koncepter
- 17.07 Sager vedr. universitetets kapitaler
- 17.08–12 Jordegods
- 17.13 Skove
- 17.14 Købstadsejendomme
- 17.15 Tiender
- 17.16 Landsbykirkernes værgearkiver

18. Den centrale økonomiske forvaltning – 1836. Regnskaber

- 18.01–09 Regnskaber og jordebøger 1537–1732
- 18.10–17 Regnskaber og jordebøger 1732–1805
- 18.18 Regnskaber og jordebøger 1805–1806
- 18.19–29 Regnskaber og jordebøger 1806–36
- 18.30 Landsbykirkernes regnskaber –1836

2. Universitetets stipendie- og kollegievæsen

21–24. Kommunitetet og Regensen. Indledning

21. Kommunitetets centrale forvaltning

- 21.01 Arkiv og organisation
- 21.02–09 Direktionen 1569–1843
 - 21.02–05 Sagernes behandling og ekspedition
 - 21.06 Kommunitetets matrikel
 - 21.07–08 Disputations- og deklamationsøvelser
 - 21.09 Diverse
- 21.10–13 Stipendiebestyrelsen 1844–1920
 - 21.10–12 Sagernes behandling og ekspedition
 - 21.13 Fortegnelse over legatnydere

22. Kommunitetets centrale økonomiske forvaltning – 1843. Sekretariatssager

- 22.01–03 Oeconomus 1569–1813
 - 22.01–02 Sagernes behandling og ekspedition
 - 22.03 Jordegods og tiender
- 22.04–10 Kommunitetskontoret 1813–43
 - 22.04–09 Sagernes behandling og ekspedition
 - 22.10 Diverse
- 22.11 Kommunitetets skøder og kort

23. Kommunitetets centrale økonomiske forvaltning – 1843. Regnskaber

- 23.01–02 Regnskaber og jordebøger – 1683
- 23.03–05 Regnskaber og jordebøger 1683–1813
- 23.06–13 Regnskaber og jordebøger 1813–1843
- 23.14–15 Diverse regnskaber – 1843

24. Regensen

25. Stipendier

26. Kollegier

- 26.01–03 Collegium Mediceum (Borchs Kollegium)
- 26.04–06 Elers Kollegium
- 26.07 Hassagers Kollegium
- 26.08–10 Valkendorfs Kollegium

3. Fakulteterne

31. Det teologiske Fakultet

- 31.01-03 Sagernes behandling og ekspedition
 31.04 Konkurrenceforelæsninger m.m.
 31.05 Studenterfortegnelser m.m.
 31.06 Diverse
 31.07-11 Teologiske eksamener

32. Det rets- og statsvidenskabelige Fakultet

- 32.01-03 Sagernes behandling og ekspedition
 32.04 Konkurrenceforelæsninger m.m.
 32.05 Studenterfortegnelser m.m.
 32.06 Diverse
 32.07-32 Juridiske eksamener

33. Det lægevidenskabelige Fakultet

- 33.01-03 Sagernes behandling og ekspedition
 33.04 Konkurrenceforelæsninger m.m.
 33.05 Studenterfortegnelser m.m.
 33.06 Diverse
 33.07 Petita, alle eksamener
 33.08-09 Den medicinske eksamen
 33.10-14 Den (forenede) lægevidenskabelige eksamen
 33.15 Andre eksamener
 33.16-18 Den lægevidenskabelige forberedelseseksamen

34. Kirurgisk Akademi

- 34.01 Arkivregistraturer og inventarier
 34.02-04 Sagernes behandling og ekspedition
 34.05 Studenterfortegnelser
 34.06 Regnskaber
 34.07 Diverse
 34.08-11 Kirurgisk eksamen
 34.12 Andre eksamener
 34.13 Generaldirektøren for Kirurgien og Theatrum Anatomico-Chirurgicum

35. Det filosofiske Fakultet

- 35.01-03 Sagernes behandling og ekspedition
 35.04 Regnskaber
 35.05 Studenterfortegnelser
 35.06 Diverse
 35.07-10 Afsluttende eksamener
 35.11-38 Forberedende og adgangsgivende eksamener

Indledning

- 35.11-19 Filosofiske og filologiske eksamener
 35.20-29 Eksamen Artium
 35.30-32 Adgangseksamen og tillægseksamener
 35.33-36 Forberedelseseksamener

- 35.37 Præliminæreksamen for fremmede studerende
 35.38 Særlig prøve i hebraisk

36. Det matematisk-naturvidenskabelige Fakultet

- 36.01-02 Sagernes behandling og ekspedition
 36.03 Diverse
 36.04-05 Eksamener

4. Institutioner med særlig tilknytning til Københavns Universitet

41. Patronatssager vedr. Vor Frue, Hvidovre og Trinitatis kirker

- 41.01 Vor Frue kirke
 41.02 Hvidovre kirke
 41.03 Trinitatis kirke

42. Kirkeværgerne for Vor Frue og Hvidovre kirker

- 42.01-09 Den akademiske væрге
 42.10-16 Den borgerlige væрге
 42.17 Inspektionen for Vor Frue kirke

43. Kirkeværgerne for Trinitatis kirke

44. Kommissionen til Vor Frue kirkes genopførelse

- 44.01 Arkiv
 44.02 Kgl. resolutioner og reskripter
 44.03-10 Sagernes behandling og ekspedition
 44.11-15 Regnskaber
 44.16 Tegninger

45. Pastorseminariet

46. Det juridisk-praktiske Selskab

47. Diverse institutioner

- 47.01 Professorernes Enkekasse, eførens arkiv
 47.02 Jeppe Smiths Etablissement for fysiske, matematiske, optiske m.fl. instrumenter
 47.03 Komité for indsamling til et mindesmærke for H. N. Clausen
 47.04 Komiteen for tilvejebringelse af et banner til Universitetet
 47.05 Udvalg angående De frivillige Studenterkursus

5. Diverse

51. Private embedspapirer, manuskripter og diverse

- 51.01 Private embedspapirer
 51.02 Diverse manuskripter
 51.03 Diverse